

Raad voor Cultuur

Aan

De Staatssecretaris van Onderwijs,
Cultuur en Wetenschappen
dr. F. van der Ploeg
Postbus 25000
2700 LZ Zoetermeer

Onderwerp

Advies presentatie van Nederlandse geschiedenis in musea

R.J. Schimmelpennincklaan 3

Postbus 61243

2506 AE Den Haag

Telefoon 070 - 310 66 86

Telefax 070 - 361 47 27

E-mail cultuur@cultuur.nl

Mijnheer de Staatssecretaris,

Datum

19-03-2002

Uw brief van

25-10-2001

Uw nummer

DCE/01/40860

Nummer

mus-2001.3330/2

In uw brief van 25 oktober 2001 vraagt u de Raad advies inzake de presentatie van Nederlandse geschiedenis in de musea. Centraal daarbij staan twee vragen:

- welke rol kan en moet de Rijksoverheid spelen bij de presentatie van de nationale geschiedenis in musea die over historische collecties beschikken;
- welke plaats neemt het Rijksmuseum daarbij in, mede gezien de plannen voor een geïntegreerde presentatie van kunst en geschiedenis en de voorgenomen aandacht voor de 20^e-eeuwse geschiedenis.

U motiveert uw vraag vanuit de wens het historisch besef in Nederland te versterken, met name onder jongeren, en verzoekt de Raad daarom zowel voorgenomen vernieuwingen op het gebied van geschiedenisonderwijs bij de beantwoording te betrekken, alsmede nationale initiatieven als de “Boulevard van het Actuele Verleden”.

Hieronder worden allereerst drie beperkingen gegeven waaronder de Raad uw vragen beantwoordt. Dat zijn: de beperkte invloed van musea en de Rijksoverheid op historisch besef, de context van historisch besef en de invloed van andere media dan musea op de vorming van historisch besef. Vervolgens wordt ingegaan op de wijze waarop tegenwoordig met dat begrip wordt omgegaan. Daarbij komen de verschillende rollen ter sprake die musea, het onderwijs en ook de informatie- en communicatietechnologie (ICT) spelen. Dan wordt gekeken naar de specifieke verantwoordelijkheden van de Rijksoverheid ten aanzien van musea bij de presentatie van Nederlandse geschiedenis. Tot slot worden de plannen van het Nieuwe Rijksmuseum alsmede het Haagse initiatief “Boulevard van het Actuele Verleden” in dit licht gezien. Over de Beleidsvisie Masterplan Rijksmuseum heeft de Raad u al eerder, in 1998, geadviseerd.¹ Het onderhavige advies moet in het verlengde daarvan worden gelezen.

¹ *Advies van de Raad voor Cultuur aan de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen d.d. 30 oktober 1998 (kenmerk: mus.98.1947/3).*

Invloed van musea en Rijksoverheid op historisch besef

Historische musea beschikken over collectieonderdelen die vanuit een historisch perspectief zijn verzameld. Deze voorwerpen vertegenwoordigen ofwel zelf een intrinsieke historische waarde, of ze vormen een onderdeel van het verhaal dat met behulp van (historische) voorwerpen in het museum wordt verteld. Het verzamelbeleid en de keuze voor verhaal en invalshoek zijn het domein van het museum zelf. Overheden bepalen er niet meer dan de randvoorwaarden voor. Wat het museum kan bereiken met betrekking tot het vergroten van historische kennis en inzicht bij de bezoekers is slechts voorwaardenscheppend. In het algemeen zullen musea noch overheden in staat zijn het realiseren van dit effect te garanderen, hoezeer sommige musea (Amsterdams Historisch Museum, Joods Historisch Museum, Gemeentearchief Amsterdam) dat ook bewust mogen nastreven en daar incidenteel ook succesvol in mogen zijn. De mogelijkheden van bestuurlijk ingrijpen ten gunste van de door u beoogde versterking van historisch besef, zijn daarmee beperkt.

Pagina

2

Nummer

mus-2001.3330/2

Context

Historisch besef kan cultuursociologisch gezien worden als een bijverschijnsel van een aantal verschillende historische constellaties. Een korte schets. Vanaf de Europese renaissance staan vorming en educatie in het teken van het overdragen van normen en waarden vanuit de geschiedenis - die overeenkomstig de Grieks-Romeinse traditie als leerrijk en exemplarisch wordt gezien. In de jonge Nederlandse natiestaat van enige eeuwen daarna wordt de noodzaak gevoeld om een nationale identiteit te construeren door terug te grijpen op onder meer de Opstand en de Gouden Eeuw. De laat-19de-eeuwse verzuiling van de Nederlandse samenleving in scherp gescheiden levensbeschouwelijke blokken vindt zijn basis in verschillende historische rechtvaardigingen en "geschiedenissen" en leidt tot verkokering van wereldbeelden. In het algemeen zijn tot in de vorige eeuw lineaire geschiedopvattingen dominant waarin het heden teleologisch wordt ervaren, dat wil zeggen als het in een groter plan verborgen doel van de geschiedenis. Historisch besef heeft daarmee een directe maatschappelijke en levensbeschouwelijke functie. In het interbellum culmineert die ontwikkeling in "historicisme": men meende dat het mogelijk was om uit een selectief waargenomen verleden niet minder dan lotsbestemmingen voor gehele volken en naties af te leiden. In al deze historische constellaties had historisch besef een welomschreven functie: reproductie van waarden, de constructie van nationale identiteit, de rechtvaardiging van particularisme, het zichzelf begrijpen als doel van de geschiedenis. Een scherpe breuk daarmee werd de laatste halve eeuw zichtbaar, onder meer gevoed door de processen van globalisering en haar keerzijde, die van individualisering en sociale fragmentatie, en door de toenemende snelheid van maatschappelijke veranderingen - economisch, sociaal, communicatief en (multi)cultureel. Een enge en historisch diepe identiteit wordt tegenwoordig in toenemende mate weggedrukt door een modernistische. Die is te kenschetsen als een

breed en vlak, meerdimensionaal en nadrukkelijk op de toekomst gericht scala aan waarden en identiteiten. Het nu en het straks zijn dominant, het verleden wordt als belemmering gevoeld of ten hoogste als gemusealiseerde curiositeit ervaren. Dat laatste - het museaal verbijzonderen van het net-niet-meer alledaagse - verklaart tevens de toenemende aandacht voor erfgoed, dat als intrinsiek waardevol maar van

het leven van alledag verwijderd consumenten-item fungeert. In die moderne constellatie heeft historisch besef zeker niet meer een van de hierboven beschreven traditionele functies.

De redenen om op deze ontwikkelingen met zorg te reageren - uw uitgangspunt - en er vanuit een collectieve verantwoordelijkheid beleidsmatige antwoorden op te willen formuleren, kunnen verschillen. Vanuit maatschappelijke optiek spelen echter vooral de zorg voor sociale cohesie en met name de noodzaak te reageren op ontwikkelingen die door sommigen wel als het “multiculturele drama” worden bestempeld.²

Daarmee is historisch besef niet meer dan een variabele in veel meer en belangrijk andere dan cultuurpolitieke processen, die bovendien niet tot Nederland beperkt zijn. De Raad is van mening dat de rijksoverheid daarin slechts een beperkte mogelijkheid tot ingrijpen en sturing heeft. De hierna volgende overwegingen moeten dan ook nadrukkelijk in het licht van die beperking gezien worden.

Rol van andere media

Buiten musea zijn ook uit de uitingen en publieksprogrammeringen van andere cultuursectoren (archieven, monumenten, archieven) en van andere media, zoals omroep, pers, film en met name digitale media als internet (“e-culture”) van invloed op de brede, actuele beleving van het verleden. Ook deze media kunnen dus bijdragen aan versterking van het historisch besef. U beperkt zich in uw vraag tot slechts één middel - musea - binnen dit brede scala. Met deze beperking leent uw achterliggende algemene vraag zich daarom niet voor goede beantwoording. Toegespitst op de vernieuwingsplannen van het Rijksmuseum kunnen uw bijzondere vragen wel beantwoord worden. In het licht van de wens van integrale advisering en van het brede scala aan overige factoren, moet de Raad echter constateren dat deze antwoorden van beperkte geldigheid zijn. Gezien de korte termijn voor behandeling van uw adviesaanvraag stelt de Raad zich voor op een ander moment, bijvoorbeeld naar aanleiding van uw voorgenomen brief over “e-culture”, wel integraler te adviseren.

Historisch besef

In vrijwel alle modernere benaderingen geldt historisch besef als resultante van onder meer historische kennis en een reflectieve houding, waarin een verbinding wordt gelegd tussen verleden, heden en toekomst en belang gehecht aan het zichzelf kunnen plaatsen in wijder historisch perspectief; sommige deskundigen voegen daar ook zingeving aan toe, en een bewustzijn van collectieve identiteit.³

Pagina

3

Nummer

mus-2001.3330/2

² Paul SCHEFFER, “Het multiculturele drama”, NRC Handelsblad 29 januari 2000.

³ *Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, rapport over de basisvorming (1985): “kennis van en inzicht in de historische processen die aan de hedendaagse samenleving ten grondslag liggen.” Later en vanuit verschillende optiek komen daar zelfinzicht en*

Historisch besef heeft in die zin een levensbeschouwelijke lading. Vervolgens kan het een instrument zijn voor een ideologische keuze tussen beperking (historicistische determinatie) en bevrijding (pluriforme zelfbeschikking op basis van relativiserende zelfkennis). Het proces waardoor historisch besef ontstaat wordt voor een belangrijk deel in het onderwijs op gang gebracht. Het is de taak van het geschiedenisonderwijs leerlingen een gemeenschappelijk kader van oriëntatie te verschaffen. Cultureel erfgoed - via musea, archieven, monumentenzorg en andere instellingen, die gericht zijn op het instandhouden van het cultureel erfgoed - wordt in toenemende mate ingezet om daar zichtbare en tastbare voorbeelden bij te leveren.⁴

Pagina

4

Nummer

mus-2001.3330/2

Nu vormt cultureel erfgoed, zeker wat betreft archieven, niet slechts een illustratie maar is tegelijk ook bron van waaruit historische kennis ontstaat. Richtinggevend voor het onderwijs is tegenwoordig de notie (zie hieronder, commissie De Rooy) dat leerlingen zelf met behulp van bronnen tot "eigen" historische kennis moeten kunnen komen. Musea kunnen daarbij verdieping bieden door hun collecties te documenteren en betekenissen te vertalen in verschillende vormen van publieksbegeleiding. Dit kan gebeuren in de vorm van presentaties en publicaties, maar ook virtueel. Door toepassing van ICT wordt de toegankelijkheid van collecties en van de kennis daarover belangrijk vergemakkelijkt. Van rijkswege worden deze ontwikkelingen gestimuleerd, onder meer met het oog op versterking van de zichtbaarheid en samenhang van de Collectie Nederland. Mits goed geregisseerd kunnen deze ontwikkelingen volgens de Raad een belangrijke verbetering betekenen van de voorwaarden voor groei van historisch besef - hoe ongewis en onstuurbaar die groei zelf ook moge zijn.

Onderwijs en musea spelen ieder een eigen rol bij het versterken van historisch besef. Wij gaan hieronder kort op beide rollen in.

Onderwijs

U vraagt de Raad nadrukkelijk de voorgenomen vernieuwingen in het geschiedenisonderwijs te betrekken bij het omschrijven van de rijksverantwoordelijkheid ten aanzien van het museale bestel. De adviescommissies De Wit en De Rooy pleitten recentelijk voor ingrijpende versterking van historische basiskennis in het onderwijs, door onder meer de inzet van vaste opbouwmodellen, meer samenhang en verdieping, en grotere herkenbaarheid van de geschiedenisstof.⁵ De implicaties van deze voorstellen voor het

toekomstgerichte noties bij (Rüsen, rapport Youth and History). Tijdens de Nederlandse geschiedenisdagen (Tilburg 2001) beklemtoonden historici de relatie met zingeving, distantie en continuïteit.

⁴ *Analyse van "best practices" op dit gebied: Peter van der Zwaal en Marius Snyders (red.), Van buiten leren: ervaringen met het gebruik van cultureel erfgoed als externe leeromgeving in het voortgezet onderwijs, Garant (Bureau Erfgoed Actueel) 2001.*

⁵ *"Het verleden in de toekomst; advies van de commissie geschiedenisonderwijs", maart 1998 (commissie De Wit); "Verleden, heden en toekomst; advies van de commissie historische en maatschappelijke vorming", Stichting Leerplanontwikkeling, januari 2001 (commissie De Rooy). Op 24 januari 2002 heeft de Staatssecretaris van Onderwijs het advies "Verantwoording delen" van de commissie Wijnen aan de Tweede Kamer aangeboden. Daarin worden de bevindingen van de commissie De Rooy verijnd voor het basisonderwijs.*

onderwijs zijn groot. De voorgestelde combinatie van oriëntatiekennis met “historische” wijzen van benaderen zal naar veler mening het ontstaan van historisch besef positief beïnvloeden. De deskundigheid van de Raad ligt echter op het terrein van cultuur en hij acht zich daardoor niet bij uitstek bevoegd uitspraken te doen over (het effect van) geschiedenisonderwijs. Mochten de onderwijskundige vernieuwingen echter inderdaad het beoogde effect sorteren, dan zouden musea met hun educatieve activiteiten gericht kunnen aansluiten bij wat er in verschillende fasen in het geschiedenisonderwijs aan onderwerpen bij leerlingen bekend is en bij de inzichten en vaardigheden waarover zij beschikken. De Rijksoverheid zou dit kunnen premiëren. Voorwaarde volgens de Raad is wel dat de museale en de onderwijswereld permanent met elkaar in gesprek zijn.⁶ In het bijzonder zou de Rijksoverheid, in samenwerking met het onderwijs, gericht onderzoek moeten laten doen naar “best practices” ten aanzien van doelgroepen en effecten en naar de wensen van de bezoekers bij geschiedenispresentaties om zodoende meer vraaggerichte activiteiten te kunnen aanbieden.

Pagina

5

Nummer

mus-2001.3330/2

Musea

De nota ‘Het Rijksmuseum in de 21ste eeuw; Masterplan Beleidsvisie Rijksmuseum Amsterdam’ uit 1998 bleek het startschot te zijn voor een brede discussie over de wijze waarop musea de geschiedenis van Nederland⁷ zouden moeten presenteren en de rol die zij kunnen spelen in het overdragen van kennis en het bijbrengen van historisch besef. Deze discussie is nog niet uitgewoed. Uw adviesaanvraag gaat daarop in.

De Raad meent in het algemeen dat de museale presentatie van “de geschiedenis van het Nederlandse grondgebied” bekeken moet worden op verschillende niveaus. In de samenhang van die niveaus en in de verscheidenheid van de actoren daarop, zo meent de Raad, wordt gezamenlijk een beeld van Nederlandse geschiedenis gegeven. Niet van dé geschiedenis - die is immers niet eenduidig of onveranderlijk. Het is juist in de veelkleurigheid van de vele aspecten van geschiedenis (sociaal, economisch, cultureel, kunsthistorisch, nationaal en regionaal), de verschillende visies daarop, én hun samenhang dat de vele “geschiedenissen” tezamen een meerwaarde verkrijgen. Het is daar dat de Raad meent dat de overheid als bestelverantwoordelijke een bijzondere rol heeft in het waarborgen van de pluriformiteit, zodat in het land verschillende geschiedenissen worden gepresenteerd.

Ten aanzien van de geschiedenis van het Nederlandse grondgebied geldt dat verspreid over Nederland een beperkt aantal nationale musea met hun collecties zich leent voor het vertellen van essentiële nationale verhalen. Het Rijksmuseum van Oudheden heeft bijvoorbeeld tot taak een samenhangend beeld tot ca. 1500 te geven,

⁶ Zoals eerder geconstateerd in het Advies Publieksbereik Hedendaagse Beeldende Kunst/Musea van de Raad (kenmerk: rc-2001/2957/2), blz. 5.

⁷ In uw adviesaanvraag beperkt u zich tot de nationale geschiedenis. In het verenigd Europa kan men zich echter de vraag stellen of onderwijs- en cultuurbeleid niet ook een duidelijker Europese dimensie zouden moeten hebben.

de grote VOC-collecties in Nederlandse musea geven een goed overzicht van de sociaal economische geschiedenis van de 17^e en 18^e eeuw, en op etnologisch gebied zijn zowel het Openluchtmuseum als het Zuiderzeemuseum van groot belang. Daarnaast vormen de volkenkundige musea een onmisbare schakel in dit geheel met hun verhalen over historische contacten met andere culturen. Dit scala van losse brokken vormt tezamen de collectie van een virtueel nationaal museum voor geschiedenis van het Nederlandse grondgebied. De totale collectie, mits zinvol en in samenhang ontsloten, kan een veelomvattend beeld geven van de Nederlandse geschiedenis en daarmee inzicht doen ontstaan in de ontwikkeling van de huidige samenleving, de vormende culturen voor de samenleving van vandaag: hoe hebben mensen vanaf de vroegste tijden in Nederland geleefd? Daarom is de ambitie van één fysiek nationaal museum voor Nederlandse geschiedenis voor het geven van een volledig beeld van die geschiedenis realistisch noch gewenst. De presentatieplannen van het Nieuwe Rijksmuseum dienen volgens de Raad in dit licht te worden gezien.

De historische verhalen op nationaal niveau staan, zo constateert de Raad, nu nogal op zichzelf; meer afstemming van de collecties, samenhang in de programmering en digitale ontsluiting en presentatie van de Collectie Nederland kunnen in de toekomst als lijm tussen deze geïsoleerde presentaties gaan fungeren en daarmee leiden tot een betere aansluiting bij de belevingswereld van het publiek.

Naast bovengenoemde nationale instellingen bestaat een groot aantal regionale en lokale musea, verspreid over het hele land, die verhalen vertellen over (aspecten van) regionale of lokale geschiedenis. Deze musea zijn vaak nauw verbonden met de directe omgeving en spelen een grote rol in overdracht van kennis en inzicht in de eigen omgevingsgeschiedenis en die van de regionale of lokale bevolking en stimuleren daarmee historisch besef. Het publiek, zo leert de algemene ervaring, is erg geïnteresseerd in historische achtergronden van juist de eigen leefomgeving. Betrokkenheid bij de eigen streek en de overtuiging dat lokale geschiedenis bewaard en overgedragen dient te worden zijn vaak de reden voor de grote inzet van vrijwilligers die het bestaan van kleine musea mogelijk maken. Deze regionale en lokale musea spelen naar de mening van de Raad een grote rol in het stimuleren van historisch besef als zodanig, zij vormen de “humuslaag” voor nationale geschiedenispresentaties. Eenzelfde rol kan worden vervuld door de Regionale Historische Centra (al gerealiseerd in bijvoorbeeld Utrecht, Zwolle en Middelburg) die zijn ontstaan door samenvoeging van plaatselijke archieven en rijksarchieven in de provincie. Daarnaast ziet de Raad ook een rol weggelegd voor de regionale “erfgoedhuizen”, waarin tegenwoordig onder meer monumentenwachten, museumconsulenten en regionaal historici en archeologen steeds meer samenwerken.

De Raad meent dat het in deze instellingen bewaarde culturele erfgoed meer met elkaar in verband dient te worden gebracht, met name in afstemming van verzamelbeleid en op het niveau van betekenis en zingeving. Dit geldt in principe voor alle musea, maar

met name voor de grotere nationale collecties en voor die regionale en lokale musea die voorwerpen van nationale betekenis tot hun collectie rekenen. Meer samenwerking tussen de instellingen is vereist, wat ook weer nieuwe inhoudelijke mogelijkheden schept. Kortom, in een nationale historische presentatie op vele en velerlei locaties zou de geschiedenis en het leven van mensen in Nederland op een levendige en toegankelijke wijze kunnen worden gepresenteerd voor een breed publiek.

Toegankelijkheid

Voor nationale musea geldt net als voor de regionale en lokale musea dat het publiek regelmatig van kennis- en informatiebehoeften verandert. Dat heeft grote consequenties voor de vorm, toon en actualisering van presentaties. Geschiedenisverhalen lenen zich volgens de Raad vooral voor een narratief-historische presentatie. De kracht van musea ligt dan in het combineren van het narratieve met de authenticiteit van historische voorwerpen.

Randvoorwaarden voor historische presentaties zijn volgens de Raad:

- openheid: zelfs bij het strikt presenteren van één visie moet er ruimte blijven voor eigen meningsvorming door de bezoeker;
- uitwisseling van kennis en ervaringen tussen de generaties (“intergenerationaliteit”): presentaties die ouderen stimuleren hun ervaringen met jongeren te delen.⁸

Bovendien zou er volgens de Raad meer oog moeten komen voor pluriformiteit. Zo behoort het tot de bestelverantwoordelijkheid van het Rijk om te waarborgen dat er in den lande verschillende visies op de geschiedenis worden getoond.

De huidige generatie is interactiever ingesteld dan de voorgaande en dat vergt voor het museale domein een meer multimediale aanpak van historische presentaties. Willen musea de kansen benutten die er liggen om bezoekers gevoel voor geschiedenis bij te brengen, dan zullen de presentaties binnen de musea in de toekomst in dat opzicht “opener” en “multimedialer” moeten zijn.⁹ De Rijksoverheid zou, zo meent de Raad, in het kader van haar bestelverantwoordelijkheid een rol kunnen spelen in het stimuleren van meer samenwerking tussen en afstemming van bestaande museale en andere erfgoedcollecties en het stimuleren van nieuwe initiatieven waarbij mogelijkheden van ICT worden toegepast. Dit vereist het nodige van de presentatie van objecten en achtergrondinformatie. Van een zo breed mogelijk toegankelijk digitaal netwerk waarin gegevens en kennis over, en inzichten in alle relevante collecties zijn opgenomen, inclusief onderlinge verwijzingen, is het meest te verwachten. Digitalisering van de museale collecties is volgens de Raad op dit moment echter nog niet wijd verbreid genoeg om een dergelijk netwerk op korte termijn te kunnen realiseren, ondanks herhaalde aansporingen daartoe.¹⁰ De Regionale Historische Centra en de erfgoedhuizen zullen ook hierin een belangrijke rol kunnen spelen. Duurzame,

Pagina

7

Nummer

mus-2001.3330/2

⁸ Interview met S. LEGÉNE in: *Nieuwste Tijd*, juni 2001, blz. 72-80.

⁹ *Museumbrief, Tweede Kamer 2001-2002*, 27 432, nr. 38 (brief van de Staatssecretaris aan de Tweede Kamer betreffende museumbeleid d.d. 24 september 2001).

¹⁰ W. ADRIAANS e.a., *Digitaal cultureel erfgoed: alles uit de kast. Op weg naar een nationaal investeringsprogramma cultureel erfgoed*, Utrecht 1998.

kwalitatief hoogwaardige en meervoudig digitaal ontsloten collecties zijn voorwaarde voor een brede aanpak in de ontwikkeling van multimediale presentaties en verbetering van de toegankelijkheid. Dit vergt grootschalige investeringen die door het museale veld, ondanks bijzondere regelingen als die bij de Mondriaan Stichting, niet alleen zijn op te brengen. Wil de Rijksoverheid deze ontwikkeling stimuleren dan is het nodig dat er substantiële additionele financiële middelen beschikbaar worden gesteld ten behoeve van de musea. Het “Geheugen van Nederland” - waarover de Raad overigens nooit is gevraagd te adviseren - is een voorbeeld van een sectoroverschrijdend digitaliserings-project waarin een belangrijke rol is weggelegd voor het ontwikkelen van toepassingen voor het onderwijs met als algemene doelstelling de opbouw van een nationale digitale collectie voor iedereen. Meer aandacht daarbij verdienen volgens de Raad nog het creëren van betrokkenheid van instellingen, het delen van ervaringen in pilots, alsmede het onderstrepen van het belang van het ontsluiten van betekenissen als uiteindelijk doel van digitalisering.

Pagina

8

Nummer

mus-2001.3330/2

Het Nieuwe Rijksmuseum

De toekomstige publiekspresentatie van het Nieuwe Rijksmuseum zal volgens het Masterplan gemengd zijn: “schilderijen, kunstnijverheid en historische objecten gaan samen het verhaal van kunst en geschiedenis vertellen”. De Raad ondersteunde in zijn advies uit 1998 het concept van een geïntegreerde presentatie en het gekozen uitgangspunt, waarbij het gebouw zoveel mogelijk hersteld wordt volgens de oorspronkelijke opzet van Cuypers. De meest ingrijpende consequentie van het Masterplan is het wegvallen van de presentatie van Nederlandse geschiedenis in het Rijksmuseum als aparte afdeling. Deze afdeling zal worden geïntegreerd met de collecties van de vier andere afdelingen. Op basis van de toen beschikbare gegevens sprak de Raad zijn grote zorg daarover uit.

De missie van het Rijksmuseum (1996) luidt: “zodanig om te gaan met de collecties dat velen zich bewust zijn van de uitzonderlijke betekenis van deze nationale schatkamer. Het Rijksmuseum is er om voorwerpen van oude kunst en geschiedenis betekenis te geven in het heden”.¹¹ Het Rijksmuseum hecht aan zijn taak als geschiedenismuseum.¹² Ook na het brede debat over het nieuwe Rijksmuseum blijft het museum inzetten op de meerwaarde van een gemengde, of geïntegreerde, opstelling van kunst, kunstnijverheid en geschiedenis, geordend langs een tijdlijn van de Middeleeuwen tot heden.¹³ In de nieuwe presentatie zullen authentieke objecten en ensembles centraal staan, objecten zullen niet ondergeschikt worden gemaakt aan een verhaal. Het Rijksmuseum wil een museum voor

¹¹ *Het Rijksmuseum in de 21ste eeuw; Beleidsvisie Masterplan Rijksmuseum Amsterdam, Rijksmuseum mei 1998.*

¹² *Ronald de LEEUW, “Reuzenpoppenhuis; Rijksmuseum wil kunstnijverheid accentueren door verzamelingen te mengen”, Het Financieel Dagblad, 29.12.2001.*

¹³ *Brief van hoofddirecteur Ronald de Leeuw aan de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen d.d. 10 september 2001 (kenmerk 01.2476-U).*

kunst én geschiedenis blijven,¹⁴ maar zal die twee verzamelgebieden in de toekomst nadrukkelijker in hun onderlinge samenhang gaan tonen. Het gaat er het museum om authentieke objecten in een historische context te laten zien. Bij integratie van geschiedenis en kunst moet volgens het Rijksmuseum voorop blijven staan dat authentieke voorwerpen in hun historische of esthetische uitstraling nooit mogen worden overschaduwed door een “overdaad aan bijwerk”.¹⁵ Doel van het Rijksmuseum is de bezoeker gevoel voor schoonheid en besef van tijd bij te brengen. Het Rijksmuseum meent dat de historische dimensie het museum bovendien kansen biedt voor het bereiken van nieuwe doelgroepen voor wie de drempel van het museum nu te hoog is.

Pagina

9

Nummer

mus-2001.3330/2

De Raad vindt de ideeën van het Rijksmuseum inspirerend, maar kan zich op basis van de informatie die nu voorhanden is nog geen precies beeld vormen van het te verwachten eindresultaat. Het museum is nog zoekende; dat geldt voor zowel de inhoud als voor de vorm. De Raad meent bovendien een discrepantie in de plannen waar te nemen tussen de autonomie van het voorwerp en de noodzakelijke betekenisgeving om de bezoeker de historische dimensie te laten voelen. Dit laatste vereist een andere manier van presenteren: een authentiek voorwerp wordt een historisch voorwerp door informatie eromheen, zoals antwoorden op het wanneer, waarvoor en door wie dit voorwerp werd gebruikt en met welk doel; wat is bijvoorbeeld zo ‘typisch Nederlands’ aan de getoonde objecten en hoe verhouden de kunstvoorwerpen zich tot voorwerpen die elders werden vervaardigd? Dat is een essentieel verschil tussen een kunstmuseum en een historisch museum. Om de antwoorden op de vragen aanschouwelijk te kunnen maken, is een historische context nodig, die enerzijds geleverd kan worden door de in het museum aanwezige collecties Vaderlandse Geschiedenis, Europese kunst en Aziatica, en anderzijds door een aantal bruiklenen en verschillende vormen van publieksbegeleiding. Door te experimenteren met concrete proefopstellingen, zoals het museum ook aangaf te zullen doen, zou het Rijksmuseum oplossingen kunnen vinden om kunst en geschiedenis zinvol met elkaar te verbinden.

De Raad betwijfelde eerder of in het Rijksmuseum voldoende relevant materiaal voorhanden was om de kunst van een evenwichtige context te kunnen voorzien.¹⁶ Het Rijksmuseum meent dat dat wel het geval is. De definitie van de collecties is recent verruimd: wat eerder als kunst werd gepresenteerd krijgt nu een historische invalshoek. Op deze manier bezien zou een groot deel van de collectie uit voorwerpen bestaan die zowel kunsthistorisch als historisch van belang zijn. In dit licht vindt de Raad de aanduiding “cultuurhistorische presentatie” meer van toepassing. In het traject voor de herinrichting worden door voortschrijdend inzicht nu andere accenten gelegd dan in 1998. Onduidelijk blijft echter volgens de Raad de operationalisering van de inrichtingsambities van het museum.

¹⁴ *Id.*, blz. 6.

¹⁵ *Id.*, blz. 6.

¹⁶ *Advies Raad voor Cultuur d.d. 30 oktober 1998 (kenmerk: mus.98.1847/3), blz. 5, noot 10.*

Ten aanzien van de voorgestelde vernieuwing van de inrichting van het Rijksmuseum, voor zover bekend, constateert de Raad dat nog niet is vast te stellen in hoeverre die zal aansluiten bij de voorgenomen vernieuwingen van het geschiedenisonderwijs, maar de Raad vindt wel dat dat in hoge mate het geval zal moeten zijn.

Een en ander noopt tot bezinning op de vraag naar het wezen van het Rijksmuseum als gemengd historisch-kunsthistorisch museum. In een recente studie van de Boekmanstichting naar historisch-museale presentaties wordt gesteld dat artefacten een betekenis krijgen al naar gelang de context waarin ze worden gepresenteerd.¹⁷ De auteurs onderscheiden een scala van kernvisies daarop, uiteenlopend van een esthetisch-historische tot een narratief-historische presentatie.

Volgens het ene uiterste stelt een museum zich primair ten doel historische objecten om hun esthetische waarde tentoon te stellen, zonder direct het verleden te willen verklaren. Volgens het andere uiterste wil een museum voornamelijk een verhaal vertellen, waarbij voorwerpen overwegend als illustratie dienen. Nog een stap verder gaat de visie waarbij het museum voorwerpen als directe bron gebruikt voor een verhaal waarin het museum zelf de belangrijkste speler is en de bezoeker verschillende gezichtspunten kan kiezen.¹⁸

Het Rijksmuseum lijkt zich op deze schaal nog niet duidelijk gepositioneerd te hebben. Enerzijds experimenteert het met voorbeelden waarbij een historische persoon centraal staat en de narratieve invalshoek dominant is.¹⁹ Anderzijds benadrukt het in de nieuwe plannen het belang van de autonomie van de objecten. De Raad krijgt daarom de indruk dat het accent bij het Rijksmuseum meer op kunst dan op geschiedenis zal komen te liggen. De 'sacrale' esthetische werking van het object lijkt belangrijker dan de functie van het vergroten van historisch inzicht; dat maakt het Rijksmuseum uiteindelijk tot een kunstmuseum.²⁰

De Raad betreurde het in 1998 dat er als gevolg van de nieuwe inrichtingsplannen van het Rijksmuseum geen museale plaats in Nederland meer zal zijn waar de geschiedenis der Nederlanden vanaf de middeleeuwen als zodanig verteld wordt, waarmee de Raad doelde op het staatkundige aspect van de geschiedenis. De geïntegreerde inrichtingsplannen van het Rijksmuseum laten daar weliswaar enige ruimte voor, maar het kunsthistorische accent doet vermoeden dat de ruimte om staatkundige verhalen te vertellen beperkt zal zijn. In dat licht lijkt het hieronder te bespreken initiatief voor een "Boulevard van het Actuele Verleden" enigszins aan de bezwaren van de Raad tegemoet te kunnen komen.

Pagina

10

Nummer

mus-2001.3330/2

¹⁷ Michèle C.D. JACOBS, Ineke van HAMERSVELD, "Schoonheid of herinnering; vragen over de presentatie van geschiedenis in musea", Boekmanstichting december 2000, blz. 10-12.

¹⁸ Volgens bijvoorbeeld de vernieuwingsplannen van het Tropenmuseum voor de presentatie van het koloniale verleden wordt de collectie gebruikt als bron van kennis voor de verhouding tussen Nederland en zijn koloniale verleden.

¹⁹ Een voorbeeld is de tentoonstelling 'Maurits, Prins van Oranje (1567-1625)' in 2000.

²⁰ De vraag rijst dan in hoeverre het Rijksmuseum zijn statutaire doelstelling - een representatief overzicht van de Nederlandse kunst en geschiedenis tonen vanaf de middeleeuwen (art. 2 lid 1b Statuten Stichting het Rijksmuseum 1995) - nog kan vervullen.

De afdeling Aziatische kunst van het Rijksmuseum zal zelfstandig blijven gehandhaafd, maar het museum verzekert de Raad dat er meer integratie plaats zal vinden; het heeft hiertoe onlangs zelfs een conservator oost-west-relaties aangenomen. De Raad pleit echter voor een zo groot mogelijke integratie van historische met kunsthistorische aspecten in deze afdeling, en wel vanuit het grote belang van een heldere positionering van het museum en vanuit de noodzaak tot afstemming

met vergelijkbare deelcollecties elders, maar vooral ook gezien het feit dat de contacten met Azië een wezenlijk onderdeel vormen voor het begrip van de Nederlandse geschiedenis vanaf de 17^e eeuw.

Pagina

11

Nummer

mus-2001.3330/2

Het Nieuwe Rijksmuseum wil 20^e-eeuwse geschiedenis tot en met de Tweede Wereldoorlog gaan verzamelen en in een vaste opstelling presenteren, en de periode erna via jaarlijks wisselende presentaties.

Dit is niet nieuw, het museum heeft in samenwerking met andere instellingen recentelijk al thema's uit deze periode gepresenteerd.

Volgens het Rijksmuseum verzamelt het bovendien al langere tijd 20^e-eeuwse geschiedenis; regelmatige themaopdrachten aan hedendaagse fotografen zijn daar een voorbeeld van. De plannen van het

Rijksmuseum ten aanzien van de presentatie van de 20^e eeuw zijn echter nog onvoldoende uitgewerkt, zodat de Raad er nog geen afgewogen oordeel over kan geven. Mocht de beoogde vorm van geïntegreerd historisch-kunsthistorisch presenteren ook wat betreft de 20^e eeuw worden doorgevoerd, dan voorziet de Raad een gebrek aan relevante objecten wanneer die uit de eigen collectie moeten worden geselecteerd. Met het verzamelen daarvan zal zeer zorgvuldig moeten worden omgegaan, in afstemming en overleg met andere instellingen in het kader van een evenwichtige opbouw van de Collectie Nederland. Daarnaast heeft het verzamelen van recente materiële cultuur een eigen problematiek, die ook een eigen aanpak vergt.²¹ De discussie hierover is nog niet afgesloten. De Raad meent daarom dat het Rijksmuseum zich terughoudend zou moeten opstellen.

Verder zal het presenteren van geschiedenis van de 20^e eeuw alleen al in de hoofdstad een overlap geven met het verzamelterrein van andere instellingen (het Joods Historisch Museum en het Amsterdams Historisch Museum) en kan het verzamelen van 20^e-eeuwse kunst leiden tot concurrentie met andere instellingen (onder andere het Stedelijk Museum).

Overigens merkt de Raad op dat de nieuwe inrichtingsplannen samenhangen met de renovatie van het gebouw. De Raad juicht deze renovatie toe, te meer omdat daardoor de historische waarde van het gebouw beter zal uitkomen. In het kader van het scheppen van voorwaarden voor de groei van historisch besef zou de 'magie van het gebouw' ook meer onder de aandacht van het publiek gebracht kunnen worden. In de derde Architectuurnota is het Nieuwe Rijksmuseum immers door uzelf geadopteerd als een van de negen 'Grote Projecten'

²¹ *Het verzamelen van eigentijdse materiële cultuur vraagt om een andere dan de geëigende aanpak. Het is de vraag of musea op de traditionele manier alleen maar objecten moeten blijven verzamelen. Met de komst van de fotografie, film en andere media is er nu ook uniek documentatiemateriaal beschikbaar dat minstens zo belangrijk is. Dat werpt een ander licht op het verzamelbeleid van musea.*

met een nationale voorbeeldfunctie.²² Bovendien zal de uitlichting van de historische betekenis van het gebouw mogelijk ook nieuwe publieksgroepen aantrekken.

Boulevard van het Actuele Verleden

De “Boulevard van het Actuele Verleden”, een initiatief van vijf Haagse instellingen²³ tezamen met uw eigen departement, komt voort uit de wens tot meer samenwerking en vergroting van het publieksbereik. Beoogd wordt de Boulevard uiteindelijk als een zelfstandige organisatie te laten functioneren. U vraagt de herinrichtingsplannen van het Rijksmuseum met betrekking tot de Afdeling Geschiedenis mede in het licht van dit initiatief te beoordelen.

Het initiatief bevindt zich nog in een conceptstadium, de dragende gedachte is nog niet vastgesteld. Uit de voorlopige plannen blijkt dat de Boulevard het verleden toegankelijk wil maken voor een groot en zeer breed publiek. Het moet een ontmoetingsplaats worden, een ‘forum’ waar met een brede waaier aan - vooral moderne - technieken heden en verleden met elkaar verbonden worden. Dat gebeurt vanuit de visie dat het verleden context en betekenis aan actuele ontwikkelingen geeft, waarbij de actualiteit voorop zal staan. De Boulevard is bedoeld voor mensen die geïnteresseerd zijn in informatie, en in verhalen over cultuur en geschiedenis. Ook wordt beoogd aansluiting te zoeken bij actuele politiek-maatschappelijke vraagstukken, om zodoende de Boulevard tot een laagdrempelige ontmoetingsplaats te maken met maatschappelijke en educatieve functies. ICT is daarbij een belangrijk hulpmiddel, maar ook andere media en geavanceerde technieken zullen worden ingezet. De Boulevard zal uitdrukkelijk geen museum worden en geen eigen verzameling gaan opbouwen. Intensieve, bovensectorale samenwerking in een netwerk met andere erfgoedinstellingen is volgens de initiatiefnemers voorwaarde voor het succes van de Boulevard.²⁴

De vijf dragende instellingen zien in de Boulevard van het Actuele Verleden een bijzondere kans om hun eigen publieksbereik te vergroten en delen van collecties van andere erfgoedinstellingen te tonen die nu onbekend blijven voor het publiek. Informatiebronnen voor het nationale verleden zijn nu verspreid over een groot aantal instellingen.

Pagina

12

Nummer

mus-2001.3330/2

²² *Architectuurnota 2001-2004 Ontwerpen aan Nederland, ministeries van OCenW, VROM, V&W en LNV, oktober 2000, blz. 91-94.*

²³ *Concept “De Boulevard van het Actuele Verleden; het Nederlandse cultuurhistorisch brein huist in Den Haag”, Den Haag januari 2002. De initiatiefnemers van dit concept zijn de Koninklijke Bibliotheek, het Algemeen Rijksarchief, het Letterkundig Museum, de Rijksdienst voor Kunsthistorische Documentatie, het Centraal Bureau voor de Genealogie en het ministerie van OCenW.*

²⁴ *Er bestaat al samenwerking tussen de Koninklijke Bibliotheek en het Rijksmuseum (beide instellingen kochten recent, met steun van de Vereniging Rembrandt, samen een object aan). De Koninklijke Bibliotheek werkt ook samen met het Nationaal Audiovisueel Archief, en er bestaat een digitale “Mutual Heritage Atlas”. Ook het KB-project “Het Geheugen van Nederland”, een geïntegreerd en bij uitstek museaal initiatief ten behoeve van Kennisnet, is gebaseerd op samenwerking met meerdere erfgoedinstellingen.*

Het initiatief wordt direct ondersteund en aangestuurd door uw departement, dat ook een aanloopbudget heeft verleend, maar de plannen bevinden zich nog in een te premature fase voor de Raad om al een gefundeerd oordeel te kunnen vormen. Wel constateert de Raad een politieke component in de inhoudelijke programmering van de Boulevard die het domein van de Raad principieel overschrijdt. De Raad is op meer operationeel niveau bijzonder geïnteresseerd in de effecten van het Boulevardconcept op het museale bestel. Een onderdeel gewijd aan de staatkundige geschiedenis van het Nederlands grondgebied zou een eventuele leemte in het Nieuwe Rijksmuseum

kunnen compenseren. De mogelijke opname van een “Huis voor de Democratie”²⁵ in het Boulevard-plan biedt ruimte voor een presentatie van een dergelijk breed staatkundig-historisch kader. De Raad adviseert u dit aspect nadrukkelijk bij de Haagse planvorming te (laten) betrekken. Bovendien is het van groot belang dat de Boulevard nauwe samenwerking onderhoudt met het onderwijsveld om zinvol aan te sluiten bij het curriculum van de leerlingen. De eis van samenspraak tussen historische presenterende instellingen en het onderwijs die de Raad hierboven formuleerde geldt dus in het bijzonder voor dit nieuwe initiatief.

Een aantal elementen uit het huidige concept spreekt de Raad aan, te weten het sectoroverschrijdende karakter ervan, het verder ontwikkelen van een gezamenlijk netwerk van samenwerking gericht op het bereik van een nieuw publiek, de mogelijkheid om op één centrale plek delen uit verschillende collecties te presenteren waardoor een groter deel van de Collectie Nederland getoond kan worden, en het beoogde open en breed toegankelijke karakter van de Boulevard. Dit soort initiatieven, waarin nieuwe technologieën worden ingezet, zo leert de ervaring, veroudert echter snel en dient continu vernieuwd te worden. Om de aantrekkelijkheid en actualiteit van dergelijke presentaties te verzekeren vergt dit ook in de toekomst continue investeringen. Advies van de Raad is dan ook om aandacht te besteden aan de vraagzijde en marktonderzoek te laten uitvoeren.

Conclusies

De Raad heeft zich conform uw adviesaanvraag beperkt tot de rol van musea ten aanzien van het stimuleren van historisch besef. De Raad meent echter dat ook andere media dan musea een belangrijke rol spelen bij het doen ontstaan van historisch besef, waarmee met name niet-traditionele doelgroepen kunnen worden bereikt. In een toekomstig advies over de betekenis van “e-culture” wil de Raad daar nader op in gaan. In het kort zijn de conclusies van dit advies de volgende:

- Raad stelt voorop dat de mogelijkheden om het historisch besef te stimuleren beperkt zijn waar het gaat om de middelen waarover de rijksoverheid als verantwoordelijke voor het museumbestel beschikt.
- Het geschiedenisonderwijs speelt een belangrijke rol in het

Pagina

13

Nummer

mus-2001.3330/2

²⁵ Het doel van het Huis voor de Democratie is het enthousiasmeren van een breed publiek “voor de werking en geschiedenis van ons democratisch systeem”, zie het concept “De Boulevard van het Actuele Verleden; het Nederlandse cultuurhistorisch brein huist in Den Haag”, Den Haag januari 2002, blz. 14. Zie ook de Museumbrief, Tweede Kamer 2001-2002, 27 432, nr. 38, blz. 8.

ontwikkelen van historisch besef; erfgoedinstellingen en musea in het bijzonder zouden permanent in gesprek moeten zijn met de onderwijsveld opdat hun educatieve activiteiten beter aansluiten bij het curriculum van de leerlingen. De Rijksoverheid zou dit kunnen premiëren.

- Ten aanzien van de museale presentatie van geschiedenis maakt de Raad onderscheid tussen enerzijds nationale en anderzijds regionale en lokale musea. Bij nationale presentaties staat de Raad meer samenwerking en afstemming voor tussen musea onderling en tussen musea en onderwijs.
- De musea die aspecten van de nationale geschiedenis tonen, bezitten samen één virtuele collectie van Nederlandse geschiedenis. Mits deze deelcollecties zinvol worden ontsloten en er meer afstemming en samenhang in de programmering wordt doorgevoerd, bestaat er naar de mening van de Raad geen behoefte aan een fysiek, nationaal geschiedismuseum.
- Historisch besef wordt bij uitstek gegeneerd door regionale en lokale musea; de Rijksoverheid zou hun functie als voedingsbodem in dezen meer moeten erkennen en stimuleren door de inzet van beleidsmatig en premiërend instrumentarium.
- De Raad acht het voor de ontsluiting van de Collectie Nederland van groot belang dat nieuwe, laagdrempelige historische presentaties gebruik maken van ICT-toepassingen. Bovendien kan digitale ontsluiting en presentatie van de Collectie Nederland als lijm fungeren tussen de deelcollecties van nationale geschiedenis. In het kader van haar bestelverantwoordelijkheid zou de Rijksoverheid extra middelen hiervoor beschikbaar moeten stellen.
- In het algemeen zou de Rijksoverheid aan historische presentaties in musea de eis van openheid en “intergenerationaliteit” moeten stellen; zij zou bovendien moeten toezien op pluriformiteit in het presenteren van verschillende historische visies in den lande.
- De Raad constateerde reeds in 1998 dat het Nieuwe Rijksmuseum niet meer het integrale basisverhaal van de Nederlandse geschiedenis zal tonen, maar een kunstmuseum met historische aspecten zal zijn. Het gemis aan een centrale staatkundige presentatie van Nederlandse geschiedenis kan worden opgevangen door de virtuele collectie van Nederlandse geschiedenis (zie boven), in combinatie met het nieuwe Haagse initiatief “Boulevard van het Actuele Verleden”.
- Het Nieuwe Rijksmuseum wil ook 20^e-eeuwse geschiedenis tonen; de plannen voor de presentatie daarvan zijn echter nog niet voldoende uitgewerkt om er een afgewogen oordeel over te kunnen geven. Wel pleit de Raad voor terughoudendheid aangezien het verzamelen van 20^e-eeuwse artefacten een geheel eigen aanpak vergt waarover nog geen consensus bestaat en er bovendien overlap dreigt met het verzamelbeleid van andere musea.
- De “Boulevard van het Actuele Verleden” is een veelbelovend, creatief en ambitieus plan, dat echter nog moet uitkristalliseren. Het plan lijkt in deze fase tevens nog gekenmerkt door aanboddenken, zodat de Raad adviseert allereerst goed de markt te verkennen. De Boulevard biedt de kans om voor een breed publiek het staatkundig-historische kader te presenteren dat in het

Raad voor Cultuur

Nieuwe Rijksmuseum minder aandacht zal krijgen. Afstemming en samenwerking met vooral het onderwijsveld zijn daarvoor evenwel bijzonder noodzakelijk.

Dit advies werd voorbereid door de commissie Musea van de Raad voor Cultuur, onder voorzitterschap van dr. R. Knoop. De commissie werd voor deze gelegenheid uitgebreid met deskundigen op het gebied van archieven en cultuureducatie, respectievelijk mw. drs. A. Netiv en dhr. E. Jacobs. Het secretariaat was in handen van drs. E.J. Hendrikse.

Pagina

15

Nummer

mus-2001.3330/2